

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА МЕНЕДЖМЕНТУ**

«ЗАТВЕРДЖЕНО»

Завідувач кафедри, професор

 Галина ЗАПША

«28» серпня 2025 р.

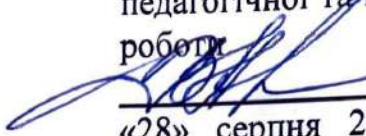
«ПОГОДЖЕНО»

в.о. декана факультету економіки
та управління

 Аркадій ТОПОВ
«28» серпня 2025 р.

«ПОГОДЖЕНО»

в.о. проректора з науково-
педагогічної та методичної
роботи

 Вячеслав СЕДОВ
«28» серпня 2025 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА
ОП 12 АГРАРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ**

РІВЕНЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ	<u>перший (бакалаврський) рівень</u> (назва рівня вищої освіти)
ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ	<u>07 «Управління та адміністрування»</u> (шифр та назва галузі знань)
СПЕЦІАЛЬНІСТЬ	<u>073 «Менеджмент»</u> (код та найменування спеціальності)
ОСВІТНЯ ПРОГРАМА	<u>Менеджмент</u> (назва освітньої програми)
СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ	<u>Факультет економіки та управління</u> (факультет, інститут)

Робоча програма освітнього компонента «Аграрний менеджмент» для здобувачів за освітньо-професійною програмою «Менеджмент» спеціальності 073 «Менеджмент» за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Розробники: Анатолій ЛІВІНСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри менеджменту

Протокол № 1 від «28» серпня 2025 року

Завідувач кафедри Галина ЗАПША

Гарант освітньої програми Ганна ДІДУР

ОПИС ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма здобувача вищої освіти	Характеристика освітнього компонента	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань 07 «Управління та адміністрування» Спеціальність 073 «Менеджмент»	обов'язковий	
Змістових модулів – 2	Освітня програма «Менеджмент» Рівень вищої освіти:	Рік підготовки	
Індивідуальне науково- дослідне завдання		4-й	4-й
Загальна кількість годин – 90	перший (бакалаврський)	Семестр	
		8-й	7-8-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 3	Мова навчання: українська	16 год.	6 год./-
		Практичні, семінарські	
		28 год.	2 год./4 год.
		Лабораторні	
		год.	
		Самостійна робота	
		46 год.	78 год.
		Індивідуальні завдання:	
		-	-
		Вид контролю:	
		іспит	іспит

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 44/46
для заочної форми навчання – 12/78

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Освітній компонент «Аграрний менеджмент» відноситься до складу обов'язкових освітніх компонентів (для здобувачів за скороченим терміном навчання до обов'язкових) освітньо-професійної програми підготовки студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності «Менеджмент».

Передумовами для вивчення освітнього компонента є формування у здобувачів освіти компетентності у сфері економічної теорії, мікро та макроекономіки, психології, економіки підприємства, менеджменту, управління персоналом, бухгалтерського обліку.

Метою викладання освітнього компонента є формування комплексу теоретичних знань і практичних навичок щодо організації управління в сучасних аграрних підприємствах, системного мислення та комплексу спеціальних знань і вмінь щодо принципів, прийомів і методів аграрного менеджменту на підприємстві з урахуванням процесів, що відбуваються в ньому, формування розуміння концептуальних основ системного управління організаціями; набуття умінь аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, прийняття адекватних управлінських рішень.

Завданням викладання освітнього компонента є теоретична та практична підготовка здобувачів освіти з питань:

- сутності основних понять і категорій аграрного менеджменту та управління;
- принципів та функцій аграрного менеджменту;
- системи методів аграрного менеджменту;
- змісту процесів та технології управління підприємствами АПК;
- особливостей керівника аграрної сфери, як суб'єкта управління, його взаємодії з навколишнім середовищем, організацією і групою;
- теорії та практики прийняття управлінських рішень, реалізації менеджером основних функцій планування, організації, мотивації та контролю на сільськогосподарському підприємстві
- побудови організаційних структур управління та формування системи менеджменту на підприємствах аграрної сфери, підтримки їх стійкості і дієздатності;
- забезпечення динамічного розвитку та конкурентоспроможності аграрних підприємств;
- особливостей управління за різних організаційно-правових форм господарювання;
- ефективності управління підприємствами АПК.

Результатом вивчення освітнього компонента є оволодіння професійно-функціональними знаннями та вміннями:

здобувач повинен знати: сучасні проблеми функціонування аграрних підприємств в Україні; основні принципи і закономірності управління у сучасній системі менеджменту; особливості управління сільськогосподарським виробництвом; основні функції управління в аграрних підприємствах; основи управління в різних організаційно-правових формах

аграрних організацій; форми та особливості інтеграційних об'єднань в аграрній сфері.

здобувач повинен уміти: проводити об'єктивний аналіз ефективності існуючої системи управління аграрного підприємства; будувати раціональну структуру управління аграрними підприємствами; формувати згуртований трудовий колектив організації та управляти ним; мати цілісне уявлення про систему розвитку аграрної організації; застосовувати форми та методи управління залежно від потреб аграрної організації; оцінювати рівень ефективності управлінської праці підприємства за різними показниками.

3. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ПРОГРАМНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

У результаті вивчення освітнього компонента «Аграрний менеджмент» у здобувача вищої освіти формуються:

Інтегральна компетентність (ІК)

ІК. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, які характеризуються комплексністю і невизначеністю умов, у сфері менеджменту або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів соціальних та поведінкових наук.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК4 Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;

ЗК5 Знання та розуміння предметної області; розуміння професійної діяльності.

Спеціальні (фахові) компетентності (СК):

СК2 Здатність аналізувати результати діяльності організації, зіставляти їх з факторами впливу зовнішнього та внутрішнього середовища;

СК4 Вміння визначати функціональні області організації та зв'язки між ними;

СК5 Здатність управляти організацією та її підрозділами через реалізацію функцій менеджменту;

СК8 Здатність планувати діяльність організації та управляти часом;

СК10 Здатність оцінювати виконувані роботи, забезпечувати їх якість та мотивувати персонал організації;

СК11 Здатність створювати та організовувати ефективні комунікації в процесі управління;

СК16 Здатність аналізувати економічний, інноваційний, маркетинговий та експортний потенціал підприємства та розробляти напрями і інструментарій його розвитку з урахуванням галузевих особливостей;

СК17 Здатність стратегічно мислити, формулювати бізнес-ідеї, управляти інвестиціями, організовувати власну підприємницьку діяльність в умовах ринкового ризику.

Програмними результатами вивчення освітнього компонента (ПРН) «Аграрний менеджмент» є:

ПРН 12 Зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя;

ПРН 3 Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства;

ПРН 4 Демонструвати навички виявлення проблем та обґрунтування управлінських рішень;

ПРН 7 Виявляти навички організаційного проектування;

ПРН 8 Застосовувати методи менеджменту для забезпечення ефективності діяльності організації;

ПРН 9 Демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи;

ПРН 10 Мати навички обґрунтування дієвих інструментів мотивування персоналу організації;

ПРН 18 Демонструвати навички аналізу результативності функціонування системи управління підприємства, обґрунтування напрямів його перспективного розвитку з урахуванням галузевих особливостей;

ПРН 19 Демонструвати навички розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері стратегічного та інвестиційного менеджменту в умовах невизначеності та ризику.

4. СТРУКТУРА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади освітнього компонента «Аграрний менеджмент»												
Тема 1. Теоретичні основи аграрного менеджменту	7	1	2			4	8					8
Тема 2. Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві	10	2	4			4	12	2	2			8
Тема 3. Функції аграрного менеджменту	12	2	4			6	12	2	2			8
Тема 4. Система методів управління в аграрному менеджменті	9	1	4			4	8					8
Тема 5. Прийняття та реалізація управлінських рішень в агропромисловому виробництві	8	2	2			4	8					8
Разом за змістовим модулем 1	46	8	16			22	48	4	4			40
Змістовий модуль 2. Управління організаційним розвитком та забезпечення ефективності управління виробництвом в АПК України												
Тема 6. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва, суть та цілі аграрної політики держави	12	2	4			6	10					10
Тема 7. Організаційні основи управління в аграрних формуваннях	10	2	2			6	14	2	2			10
Тема 8. Організаційні основи управління аграрних підприємств	12	2	4			6	10					10
Тема 9. Організація управління об'єднаннями підприємств в аграрній сфері	10	2	2			6	8					8
Разом за змістовим модулем 2	44	8	12			24	42	2	2			38
Усього годин	90	16	28			46	90	6	6			78

5. ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

5.1. ПРОГРАМА ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «АГРАРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»

Тема 1. Теоретичні основи аграрного менеджменту.

Предмет і сфера компетенції аграрного менеджменту. Сутність поняття «аграрний менеджмент». Поняття аграрного менеджменту, його об'єкт і предмет. Цілі та завдання аграрного менеджменту в умовах розвитку аграрного сектору України. Менеджер і його функції. Менеджер аграрної сфери та формування професійно-творчої компетентності. Сутність понять “бізнес” і “підприємництво”, “підприємницька структура”. Складові аграрного менеджменту: виробничий, фінансовий, інноваційний, екологічний, кадровий, маркетинговий та інституційний менеджмент.

Тема 2. Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві.

Необхідність і актуальність впровадження менеджменту в практику підприємств АПК. Особливості управління аграрними підприємствами. Роль аграрного менеджменту в управлінні макроекономічними процесами агропромислового виробництва та збалансованому розвитку регіональних АПК. Нормативно-правове забезпечення діяльності аграрного сектору, імплементація європейського законодавства. Внутрішнє та зовнішнє середовище аграрних організацій, їх структура та взаємодія. Органи управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища. Стратегії управління аграрними підприємствами в контексті сталого розвитку. Особливості розвитку фермерських господарств як форми аграрного підприємництва в умовах інституційних трансформацій.

Тема 3. Функції аграрного менеджменту.

Сутність і зміст основних функцій аграрного менеджменту. Планування як провідна функція управління, формування мети та цілей для різних рівнів аграрних підприємств. Особливості стратегічного управління в агропромисловому виробництві України, розроблення стратегій і методів досягнення цілей. Бюджетування у реалізації стратегічних планів і перспективи розвитку стратегічного планування підприємств АПК. Сутність функції організації, її роль у побудові ефективної структури управління. Функція мотивації та застосування теорій мотивації у практиці аграрних підприємств. Контроль як інструмент забезпечення ефективності управління: види, етапи, процес організації. Роль координації у системі управління виробництвом сільськогосподарської продукції. Внутрішньоорганізаційний облік, його сутність та методи. Аналіз господарської діяльності підприємств АПК як складова системи управління.

Тема 4. Система методів управління в аграрному менеджменті.

Класифікація методів менеджменту та їх взаємозв'язок із функціями управління. Загальні особливості застосування методів управління в аграрній сфері. Особливості використання економічних, організаційно-розпорядчих і соціально-психологічних методів менеджменту в аграрному виробництві. Практичне значення методів управління для підвищення ефективності діяльності підприємств АПК.

Тема 5. Прийняття та реалізація управлінських рішень в агропромисловому виробництві.

Методи та механізми прийняття управлінських рішень у системі аграрного менеджменту. Зміст, етапи та види управлінських рішень. Фактори, що впливають на вибір рішень в аграрній сфері економіки України. Моделювання як інструмент оптимізації управлінських рішень в аграрному менеджменті. Використання теорії ігор, моделі теорії черг і моделі управління запасами в агропромисловому виробництві. Значення моделювання для підвищення ефективності управління підприємствами АПК.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ В АПК УКРАЇНИ

Тема 6. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва, суть та цілі аграрної політики держави.

Особливості сільськогосподарського виробництва, що зумовлюють необхідність державного регулювання галузі. Аграрна політика як складова економічної політики держави. Суть та принципи аграрної політики. Елементи аграрної політики держави. Модель процесу формування аграрної політики та взаємодія груп інтересів. Система цілей аграрної політики держави, особливості політико-економічних цілей для розвинених країн та країн, що розвиваються.

Тема 7. Організаційні основи управління в аграрних формуваннях.

Сутність організації в аграрній сфері, ознаки аграрної організації як об'єкта управління, різновиди аграрних організацій (фермерські господарства, кооперативи, агрофірми), організація як відкрита динамічна система аграрного виробництва, керуюча та керована підсистеми аграрної організації, модель організації як відкритої системи з параметрами «входу» і «виходу», організація як відкрита виробнича система, що охоплює ресурси, технології, аграрну продукцію та прибуток. Зовнішнє середовище аграрних організацій, фактори прямої та непрямої дії (ринок землі, погодно-кліматичні умови, державна підтримка, експортна політика). Особливості управління аграрними підприємствами різних форм власності в умовах реформування АПК.

Тема 8. Організаційні основи управління аграрних підприємств.

Організаційна структура аграрного підприємства як система взаємодії виробничих, управлінських і допоміжних підрозділів. Особливості побудови та перебудови організаційних структур підприємств АПК залежно від спеціалізації, розміру, технологій та форми власності. Фактори, що визначають організаційні форми управління у сільському господарстві. Принципи та методи удосконалення організаційних структур з урахуванням цифровізації, екологічної складової та вимог сталого розвитку. Типові моделі управління аграрними підприємствами України.

Тема 9. Організація управління об'єднаннями підприємств в аграрній сфері.

Мотиви створення аграрних об'єднань: підвищення ефективності, конкурентоспроможності, спільного використання ресурсів. Управління асоціаціями, корпораціями, концернами, консорціумами, холдинговими компаніями аграрного типу. Особливості функціонування аграрних кластерів, кооперативних об'єднань, логістичних та збутових союзів виробників. Роль об'єднань у розвитку аграрної економіки, формуванні ланцюгів доданої вартості, просуванні продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках. Значення корпоративного управління в забезпеченні сталого розвитку аграрного сектору.

5.2. ТЕОРЕТИЧНИЙ ЗМІСТ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА (курс лекцій)

Денна форма навчання

№ з/п	Змістовний модуль, теми лекцій і орієнтирний перелік питань
1	2
	Змістовний модуль 1. Теоретико-методичні засади освітнього компонента «Аграрний менеджмент» –8 год
1.1	Теоретичні основи аграрного менеджменту (1 год) 1. Поняття аграрний менеджмент. 2. Об'єкт та предмет дисципліни «Аграрний менеджмент». 3. Цілі та завдання аграрного менеджменту
1.2	Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес-середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві (2 год) 1. Необхідність та актуальність впровадження науки менеджмент у практику господарювання підприємств АПК. 2. Особливості управління підприємствами агропромислового комплексу. 2. Роль та місце аграрного менеджменту в управлінні макроекономічними процесами в агропромисловому виробництві. 3. Аграрний менеджмент у вирішенні збалансованого розвитку регіональних АПК. 4. Характеристика внутрішнього середовища організації. 5. Зовнішнє оточення в аграрному бізнесі та його характеристика. 6. Нормативно-правове забезпечення функціонування агропромислового виробництва.
1.3	Функції аграрного менеджменту (2 год) 1. Сутність та зміст функції планування в аграрному менеджменті. 2. Сутність та зміст функції організації в аграрному виробництві.

	3. Поняття та зміст функції мотивації працівників аграрних підприємств. 4. Контроль як одна з пріоритетних функцій управління в аграрному секторі. 5. Види контролю в сільськогосподарських підприємствах.
1.4	Система методів управління в аграрному менеджменті (1 год) 1. Загальні особливості застосування методів управління в аграрній сфері. 2. Класифікація методів менеджменту. Взаємозв'язок функцій та методів менеджменту. 3. Особливості застосування економічних методів менеджменту в аграрній сфері. 4. Особливості застосування організаційно-розпорядчих методів менеджменту в аграрній сфері. 5. Особливості застосування соціально-психологічних методів менеджменту в аграрній сфері.
1.5	Прийняття та реалізація управлінських рішень в агропромисловому виробництві (2 год) 1. Зміст і стадії процесу прийняття управлінських рішень. 2. Види управлінських рішень. 3. Фактори, що впливають на прийняття управлінських рішень. 4. Технологія прийняття управлінських рішень 5. Методи прийняття управлінських рішень в агропромисловому виробництві. 6. Механізми прийняття управлінських рішень в аграрній сфері економіки України.
	Змістовий модуль 2. Управління організаційним розвитком та забезпечення ефективності управління виробництвом в АПК України (8 год.)
2.1	Державне регулювання сільськогосподарського виробництва, суть та цілі аграрної політики держави (2 год) 1. Особливості сільськогосподарського виробництва, що зумовлюють необхідність державного регулювання галузі. 2. Органи державного регулювання сільськогосподарського виробництва та їх повноваження. 3. Суть та принципи аграрної політики. 4. Елементи аграрної політики держави. 5. Модель процесу формування аграрної політики. 6. Зарубіжний досвід формування аграрної політики
2.2	Організаційні основи управління в аграрних формуваннях (2 год) 1. Сутність категорії «організація» в аграрному менеджменті. 2. Ознаки аграрної організації як об'єкта управління в системі сільськогосподарського виробництва. 3. Зовнішнє середовище аграрної організації: фактори прямої та непрямої дії, загальні характеристики зовнішнього середовища аграрного підприємства.
2.3	Організаційні основи управління аграрних підприємств (2 год) 1. Особливості перебудови організаційних структур підприємств АПК. 2. Організаційна структура формувань і фактори, що її визначають. 3. Поняття організаційної структури управління формувань і її основні категорії. 4. Основні принципи і умови формування організаційних структур управління.
2.4	Організація управління об'єднаннями підприємств в аграрній сфері (2 год) 1. Мотиви господарського об'єднання підприємств. 2. Управління асоціацією. 3. Управління корпорацією. 4. Управління концерном. 5. Управління консорціумом. 6. Управління холдинговою компанією. 7. Управління іншими видами об'єднання підприємств в аграрній сфері.

Заочна форма навчання

№	Змістовний модуль, теми лекцій і орієнтирний перелік питань
	Змістовий модуль 1. Теоретико-методичні засади освітнього компонента «Аграрний менеджмент» – 4 год.
1.1	Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві (2 год) 1. Особливості управління підприємствами агропромислового комплексу. 2. Роль та місце аграрного менеджменту в управлінні макроекономічними процесами в агропромисловому виробництві. 3. Характеристика внутрішнього середовища організації. 4. Зовнішнє оточення в аграрному бізнесі та його характеристика
1.2	Функції аграрного менеджменту (2 год) 1. Сутність та зміст функції планування в аграрному менеджменті. 2. Сутність та зміст функції організації в аграрному виробництві. 3. Поняття та зміст функції мотивації працівників аграрних підприємств. 4. Контроль як одна з пріоритетних функцій управління в аграрному секторі. 5. Види контролю в сільськогосподарських підприємствах.
	Змістовий модуль 2. Управління організаційним розвитком та забезпечення ефективності управління виробництвом в АПК України – 2 год.
2.1	Організаційні основи управління в аграрних формуваннях (2 год) 1. Сутність категорії «організація» в аграрному менеджменті. 2. Ознаки аграрної організації як об'єкта управління в системі сільськогосподарського виробництва. 3. Зовнішнє середовище аграрної організації: фактори прямої та непрямої дії, загальні характеристики зовнішнього середовища аграрного підприємства.

5.3. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні основи аграрного менеджменту	2	-
2	Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві	4	2
3	Функції управління	4	2
4	Система методів управління в аграрному менеджменті	4	-
5	Прийняття та реалізація управлінських рішень в агропромисловому виробництві.	2	-
6	Державне регулювання сільськогосподарського виробництва, суть та цілі аграрної політики держави .	4	-
7	Організаційні основи управління аграрних формувань	2	2
8	Організаційна структура управління в сільськогосподарських формуваннях .	4	-
9.	Організація управління в інтеграційних об'єднаннях аграрної сфери	2	-
	Разом	28	6

5.4. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні основи аграрного менеджменту	4	8
2	Особливості функціонування аграрного менеджменту. Бізнес середовище господарюючих суб'єктів в агропромисловому виробництві	4	8
3	Функції управління	6	8
4	Система методів управління в аграрному менеджменті	4	8
5	Прийняття та реалізація управлінських рішень в агропромисловому виробництві.	4	8
6	Державне регулювання сільськогосподарського виробництва, суть та цілі аграрної політики держави .	6	10
7	Організаційні основи управління аграрних формувань	6	10
8	Організаційна структура управління в сільськогосподарських формуваннях .	6	10
9	Організація управління в інтеграційних об'єднаннях аграрної сфери	6	8
	Разом	46	78

5.5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальні завдання для здобувачів освіти денної форми навчання передбачають підготовку реферату за однією з актуальних проблем аграрного менеджменту.

Реферат – це скорочений виклад змісту первинного документа або його частини, з основними фактичними даними й висновками. Він починається з викладу сутності роботи і складається за таким планом: тема, предмет, (об'єкт). характер і мета роботи. В рефераті слід показати ті особливості теми, які необхідні для розкриття мети і змісту роботи, методи проведення роботи. Виклад матеріалу в рефераті має бути коротким і точним. Середній обсяг реферату становить приблизно 10-15 друкованих аркушів формату А4. Виконана реферативна робота повинна продемонструвати наявність навичок у здобувача щодо самостійного пошуку та опрацювання джерельної бази з обраної теми. З цією метою здобувач має знайти, ознайомитись і використати декілька наукових, навчальних і науково- методичних публікацій. В яких висвітлюються ті чи інші аспекти обраної теми. До таких джерел належать, по-перше, наукові публікації, по-друге, навчальна література, по-третє, методично-довідкова література з аграрного менеджменту. У вступі автор аргументує вибір теми, вказує на її важливість, актуальність теми. Основна частина реферативної роботи складається з відповідних розділів. Назва будь-якого розділу основної частини не повинна повторювати назву теми роботи. Висновки робляться щодо кожного з розділів основної частини, а також узагальнення і можливі шляхи розв'язання проблем, розглянутих в основній частині дослідження. Список використаних джерел включає бібліографічний

опис усіх опрацьованих і використаних автором у цій роботі джерел інформації.

Тематика рефератів:

1. Вплив основних економічних законів на аграрний менеджмент.
2. Суть аграрного менеджменту та його місце в системі економіки і менеджменту.
3. Особливості функціонування ринкової економіки в сільському господарстві та їх вплив на прийняття управлінських рішень.
4. Особливості організації малих форм господарювання в АПК України.
5. Розвиток сільськогосподарської кооперації та її організаційні форми.
6. Особливості аграрного менеджменту за різних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств.
7. Особливості функціонування фермерського господарства.
8. Особливості функціонування особистого селянського господарства.
9. Зміст та особливості реєстрації сільськогосподарських підприємств в Україні.
10. Структуризація управління підприємством.
11. Структура внутрішньогосподарського економічного механізму та принципи його побудови.
12. Форми функціонування внутрішньогосподарського економічного механізму.
13. Складові внутрішньогосподарських економічних відносин.
14. Організація процесу прийняття управлінських рішень.
15. Основні типи управлінських рішень: сутність, ключові елементи, застосування.
16. Основні етапи процесу прийняття управлінських рішень.
17. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства.
18. Методичні підходи проведення СВОТ-аналізу підприємства.
19. Особливості джерел ризику в сільському господарстві.
20. Ризик та невизначеність як чинники формування витрат.
21. Обґрунтування управлінських рішень та оцінка ризиків. Державне регулювання аграрного сектору економіки України.
22. Особливості стратегічного управління підприємствами аграрного сектору.
23. Інноваційний менеджмент у сільському господарстві.
24. Екологічний менеджмент і сталий розвиток аграрного виробництва.
25. Управління якістю аграрної продукції в умовах євроінтеграції.
26. Цифровізація системи управління аграрними підприємствами.
27. Використання інформаційних технологій у менеджменті аграрного виробництва.
28. Формування корпоративної культури на аграрних підприємствах.
29. Мотивація працівників аграрних підприємств: сучасні підходи.
30. Особливості управління персоналом у сільському господарстві.

31. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств.
32. Маркетингові стратегії аграрного бізнесу в умовах глобалізації.
33. Управління інноваціями та технологічним розвитком у фермерських господарствах.
34. Роль аграрного менеджера у забезпеченні сталого розвитку сільських територій.
35. Управління логістичними процесами в агропромисловому комплексі.
36. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств і джерела її фінансування.
37. Аграрна політика держави та підтримка розвитку фермерства.
38. Організаційно-економічні механізми ефективності аграрних підприємств.
39. Європейський досвід управління аграрним сектором і можливості його адаптації в Україні.

Зміст індивідуального завдання для здобувачів освіти заочної форми навчання включає виконання контрольної роботи, яка складається з трьох питань.

Перше і друге питання – теоретичні, передбачають розкриття змісту на основі вивчення матеріалу згідно програми курсу в підручниках, монографіях, наукових статтях.

Третє питання - прикладне, передбачає проведення аналітичної роботи на основі матеріалів статистичних збірників, вирішення конкретних задач.

Зміст завдання, порядок вибору варіанту, методики рішення задач представлені в Методичних рекомендаціях для виконання індивідуальних завдань для здобувачів освіти заочної форми навчання.

6. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Викладання освітнього компонента здійснюється у формі читання лекцій, проведення семінарських і практичних занять. Важливим елементом навчання є самостійна робота та виконання індивідуального навчально-практичного завдання у формі реферату.

Основними методами досягнення навчальних цілей є:

- проведення оглядових та проблемних лекцій. Вивчення лекційного матеріалу дасть змогу здобувачам придбати теоретичні знання з проблем формування системи управління аграрних підприємств, розуміння сутності основних категорій і понять, механізмів управління;

- участі в семінарських і практичних заняттях. Вирішення практичних завдань формує вміння і навички прикладного застосування теоретичних знань та передбачає рішення задач, розгляд ситуацій з проблем аналізу, планування, організації, контролю виробничої діяльності аграрних підприємств;

- отримання консультації. Під час консультацій здобувачам отримують відповіді на окремі теоретичні чи практичні питання та пояснення певних теоретичних положень освітнього компонента;
- виконання самостійної роботи. Вивчення курсу передбачає самостійне опрацювання здобувачам комплексу основної і додаткової наукової літератури, періодичних видань, законів України, указів Президента України та постанов Кабінету Міністрів України з питань функціонування діяльності аграрних підприємств;
- проведення підсумкового контрольного випробування.

Таблиця 1

Відповідність програмних результатів та методів навчання

Результати навчання	Методи навчання
ПРН 2 Зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства, використовувати різні види та форми рухової активності для ведення здорового способу життя.	Лекції, виконання практичних робіт, вправ; самостійна робота, індивідуальні консультації. (ділова гра – імітація, моделювання, спрощене відтворення реальних управлінських та інших ситуацій в ігровій формі; case study – опис конкретних ситуацій та проблем, що виникають при прийнятті рішень.
ПРН 3 Демонструвати знання теорій, методів і функцій менеджменту, сучасних концепцій лідерства.	навчальна дискусія, ділові ігри, ситуаційні завдання, дебати, мозковий штурм
ПРН 4 Демонструвати навички виявлення проблем та обґрунтування управлінських рішень.	метод «мозкового штурму» - генерування ідей щодо вирішення практичних проблемних ситуацій; дискусії з проблемних ситуацій; евристичний метод - організація активного пошуку розв'язання проблемних ситуацій під керівництвом викладача)
ПРН 7 Виявляти навички організаційного проектування.	аналіз ситуації, вирішення практичних завдань щодо обґрунтування економічної ефективності інноваційного проекту підприємства.
ПРН 8 Застосовувати методи менеджменту для забезпечення ефективності діяльності організації.	навчальна дискусія, ділові ігри, ситуаційні завдання, дебати, мозковий штурм
ПРН 9 Демонструвати навички взаємодії, лідерства, командної роботи.	ситуаційні завдання, реферативні виступи, навчальна дискусія
ПРН 10 Мати навички обґрунтування дієвих інструментів мотивування персоналу організації.	Лекції, виконання практичних робіт, вправ; самостійна робота, індивідуальні консультації. (реферативні виступи; презентації; ділова гра – імітація, моделювання, спрощене відтворення реальних управлінських та інших ситуацій в ігровій формі)
ПРН 18 Демонструвати навички аналізу результативності функціонування системи управління підприємства,	Лекції, виконання практичних робіт, вправ; самостійна робота, індивідуальні консультації. Дискусії з проблемних ситуацій; евристичний метод - організація активного пошуку

обґрунтування напрямів його перспективного розвитку з урахуванням галузевих особливостей.	розв'язання проблемних ситуацій під керівництвом викладача)
ПРН 19 Демонструвати навички розроблення, прийняття та реалізації управлінських рішень у сфері стратегічного та інвестиційного менеджменту в умовах невизначеності та ризику.	Лекції, виконання практичних робіт, вправ; самостійна робота, індивідуальні консультації. (ділова гра – імітація, моделювання, спрощене відтворення реальних управлінських та інших ситуацій в ігровій формі; case study – опис конкретних ситуацій та проблем, що виникають при прийнятті рішень;

7. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Оцінювання знань здобувачів з освітнього компонента «Аграрний менеджмент» здійснюється у формі поточного, модульного (рубіжного) та підсумкового контролів, які передбачені «Положенням про систему оцінювання знань здобувачів вищої освіти в Одеському державному аграрному університеті» (нова редакція), затвердженим наказом в.о. ректора ОДАУ № 106-заг від 30 квітня 2025 року.

Поточний контроль (ПК) з освітнього компонента «Аграрний менеджмент» здійснюється під час аудиторних або дистанційних занять та охоплює питання програми курсу, які винесено на лекційні, практичні заняття та самостійну роботу. Поточний контроль передбачає використання таких форм як: усне опитування; виконання практичних завдань; доповіді, презентації, реферати (табл.2).

Таблиця 2

Нарахування балів за темами освітнього компоненту під час поточного контролю*

Тема	Усні відповіді	Виконання практичних завдань	Доповіді, презентації, реферати	Всього за тему
ПК за змістовний модуль 1 - 46				
Тема 1	3	4	2	9
Тема 2	3	4	2	9
Тема 3	3	4	2	9
Тема 4	3	4	2	9
Тема 5	3	4	3	10
ПК за змістовний модуль 2 – 44				
Тема 6	4	4	3	11
Тема 7	4	4	3	11
Тема 8	4	4	3	11
Тема 9	4	4	3	11

*Згідно рішення кафедри кількість балів може варіюватися з урахуванням особливостей освітнього компоненту та рівня складності завдань.

Модульний контроль (МК) з освітнього компонента «Аграрний менеджмент» здійснюється для перевірки рівня засвоєння навчального

матеріалу в кінці кожного з двох змістових модулів у формі контрольної роботи, яка складається з теоретичної і практичної частини. Теоретична частина передбачає складання тестів на платформі MOODLE. Практична частина – рішення задачі, або розв’язання проблемної ситуації. Загальна кількість балів за модульну контрольну роботу складає 45 бали.

За результатами *поточного* і *модульного* контролю виводиться бал за змістовний модуль (Бзм) як сума балів поточного і модульного контролів:

$$\text{Бзм} = \text{ПК} + \text{МК}.$$

Критерії оцінювання поточного і модульних контролів представлені в таблиці 3.

Таблиця 3

Критерії оцінювання поточного і модульного контролів

Поточний контроль			Модульний контроль (модульна контрольна робота)	Відповідність за 100 б. шкалою	Критерії оцінювання
Усні відповіді	Виконання практичних завдань	Доповіді, презентації, реферати			
4(3)	4	3 (2)	41-45	90-100	Демонструє <i>високий</i> рівень формування компетентностей та досягнення результатів навчання
3(2)	3	2 (1,5)	35-40	74-89	Демонструє <i>достатній</i> рівень формування компетентностей та досягнення результатів навчання
2(1)	2	1	25-34	60-73	Демонструє <i>задовільний</i> рівень формування компетентностей та досягнення результатів навчання
1(0,5)	1	0-0,5	0-24	1-59	Демонструє <i>низький</i> рівень формування компетентностей та досягнення результатів навчання

Підсумковий контроль з освітнього компонента «Аграрний менеджмент» проводиться у формі іспиту. Підсумкова оцінка знань здійснюється за накопичувальною системою та розраховується як середньоарифметична сума балів, отриманих за змістові модулі (табл. 4), а також відвідування занять та за додаткові види робіт з компоненту (табл. 5).

Максимально можлива оцінка за знання програмного матеріалу освітнього компонента становить 100 балів:

- бали за змістовні модулі – до 90 балів,
- бал за відвідування занять – до 5 балів,

– бал за додаткові види робіт до 5 балів.

Таблиця 4

Оцінювання освітнього компонента «Аграрний менеджмент»

Бал за модулі (змістовні модулі) (всього 0-90)										Бал за відвідування (всього 0-5)		Бал заохочувальний (всього -0-5)		Сума	
Змістовний модуль 1 (ЗМ 1) Поточний контроль - 46					Змістовний модуль 2 (ЗМ 2) Поточний контроль - 44					0-5	0-5	100			
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9							
9	9	9	9	10	11	11	11	11							
Модульний контроль - 45					Модульний контроль - 45										
Разом за змістовний модуль 1 – ЗМ1= ПК1 + МК1					Разом за змістовний модуль 2 – ЗМ2= ПК2 + МК2										
БЗМ = (ЗМ1 + ЗМ2) : 2															

* T1,T2,T3.....- теми змістовного модуля

*Згідно рішення кафедри кількість балів може варіюватися з урахуванням особливостей дисципліни та рівня складності завдань. (Протокол засідання кафедри 14 від 26.05.2025)

Таблиця 5

Оцінювання освітнього компонента

Бал за модулі (змістові модулі) (всього 0-90)	Бал за відвідування (всього 0-5)	Бал заохочувальний (всього – 0-5)
Модуль 1	0-10% пропусків – 5 балів	доповідь на науковій студентській конференції
Модуль 2	10%-20% пропусків – 4 бали	
.....	20%-40% пропусків – 3 бали	підготовка реферату і виступ з ним на семінарі, конференції і т.п.
	40%-60% пропусків – 2 бали	призове місце в олімпіаді
	60%-80% пропусків – 1 бал	підготовка наукової публікації
	більше 80% пропусків – 0 балів	виконання індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти, який не брав участь у виконанні всіх видів робіт, передбачених робочою програмою або не склав модульний контроль, має право на його відпрацювання згідно графіку затвердженого кафедрою менеджменту.

Якість засвоєння змісту освітнього компонента (незалежно від форми контролю) в Університеті оцінюється за 100-бальною шкалою з наступним переведенням у національну шкалу (чотирибальну – «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно» чи вербальну – «зараховано», «не зараховано») та шкалу ЄКТС згідно з таблицею 6.

Шкала оцінювання знань: національна та ECTS

Сума балів	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		екзамен	залік
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно	не зараховано
1-34	F		

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами і критерії оцінювання рівня засвоєння освітнього компонента наведена в таблиці 7.

Участь здобувачів вищої освіти у заходах неформальної освіти, що відповідають тематиці освітнього компонента «Аграрний менеджмент» (короткотривалі курси, вебінари, майстер-класи, воркшопи, конференції, круглі столи, тренінги або інші освітні заходи), спрямовані на формування комплексу теоретичних знань і практичних навичок щодо організації управління в сучасних аграрних підприємствах, системного мислення та комплексу спеціальних знань і вмінь щодо принципів, прийомів і методів аграрного менеджменту на підприємстві з урахуванням процесів, що відбуваються в ньому, формування розуміння концептуальних основ системного управління організаціями; набуття умінь аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, прийняття адекватних управлінських рішень.

Результат виконання завдання – звіт та/або сертифікат учасника, що підтверджує отримані знання та компетентності. Здобувач освіти представляє результати участі у заході під час практичного чи індивідуального заняття.

Поточний контроль та оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти заочної форми навчання здійснюється на основі виконання завдань під час аудиторних занять та виконаних кожним здобувачем індивідуальних завдань. Індивідуальне завдання складається з теоретичної частини (розкриття основних понять і положень теми), аналітичної частини (практичний аналіз, розрахунки, таблиці, схеми), висновків і пропозицій, списку використаних джерел та, за потреби, додатків. Індивідуальне завдання оцінюються за 100 бальною шкалою (табл. 6).

Для здобувачів освіти заочної форми навчання підсумковий контроль у формі іспиту, проводиться в період екзаменаційної сесії у формі складання тестів на платформі MOODLE. Здобувачу надається 100 питань. За кожну правильну відповідь нараховується 1 бал. Результати оцінюються за 100 бальною шкалою (табл. 7).

Таблиця відповідності результатів контролю знань за різними шкалами і критерії оцінювання

Сума балів за 100-бальною шкалою	Оцінка в ECTS	Значення оцінки ECTS	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
					екзамен	залік
90 - 100	A	відмінно	Здобувач вищої освіти виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили	Високий (творчий)	відмінно	зараховано
82 - 89	B	дуже добре	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)	добре	
74 - 81	C	добре	Здобувач вищої освіти вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок			
64 - 73	D	задовільно	Здобувач вищої освіти відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих	Середній (репродуктивний)	задовільно	
60 - 63	E	достатньо	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні			
35 - 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання семестрового контролю	Здобувач вищої освіти володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу	Низький (рецептивно-продуктивний)	незадовільно	не зараховано
1 - 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням залікового кредиту	Здобувач вищої освіти володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів			

Відповідно до «Положення про систему оцінювання знань здобувачів вищої освіти в Одеському державному аграрному університеті» (нова редакція), затвердженого наказом в.о. ректора ОДАУ № 106-заг від 30 квітня 2025 року, здобувач вищої освіти має право на автоматичне зарахування відповідних балів за освітній компонент, підвищити оцінку з освітнього компонента, право на перескладання підсумкового контролю з освітнього компонента.

У випадках конфліктної ситуації за мотивованою заявою здобувача вищої освіти чи викладача, деканом факультету/директором інституту створюється комісія для приймання підсумкового контролю, до якої входять завідувач кафедри (провідний викладач) і викладачі відповідної кафедри, представники деканату та органу студентського самоврядування.

8. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Лівінський А.І., Дідур. Г.І. Методичні вказівки для практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Аграрний менеджмент» для здобувачів ОС «бакалавр» спеціальності 073 «Менеджмент». Одеса: ОДАУ, 2023. 40 с.

2. Фонд тестових завдань

3. Візуальне супроводження дисципліни (слайди).

9. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. Аграрний менеджмент: навч. посіб. /За редакцією Курносенка В.Г. Одеса, 2012. 420с.

2. Аграрний менеджмент: практикум. Навч. посіб. / За ред. Запши Г.М., Курносенка В.Г., Сахацького М.П. Одеса, 2017. 250 с.

3. Дем'яненко С. І. Аграрний менеджмент: підручник. Київ. КНЕУ, 2018. 520 с.

4. Мазур К.В., Кубай О.Г. Менеджмент аграрного підприємства: навч. посібник. Вінниця, 2020. 284 с

5. Чикуркова А. Аграрний менеджмент: навчальний посібник для здобувачів вищої освіти ОПП «Менеджмент» другого (магістерського) рівня освіти спеціальності 073 «Менеджмент» денної і заочної (дистанційної) форми навчання. Кам.-Под.: ЗВО «ПДУ», 2022. 203 с.

Додаткова

1. Лівінський А.І., Бездушна Ю. С., Замлінська О.В. Аналіз рівня капіталізації в управлінні аграрним підприємством. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2022. Volume 7. №3. С.81-85 https://www.researchgate.net/publication/366622423_ujae_2022_r03_a11

2. Лівінський А.І., Мельничук О.І., Петренко О.П. Макроекономічні та інституціональні аспекти моделі розвитку аграрного підприємництва. *Трансформаційна економіка*. 2024. №2(07). С. 130-135. <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-7-20>

4. Лівінський А., Мельничук, О., Петренко О. Розвиток фермерства як форми аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №1(48). С. 378-383. <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-52>

5. Шабатура Т.С., Лівінський А.І. Формування агроекономічних концепцій як пріоритетний фактор стійкого розвитку економіки України. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9, №2, С. 307-312.

6. Дем'яненко С.І. Аграрний менеджмент в системі агробізнесу. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 42.

7. Запша Г.М., Дідур Г.І., Рошнін І.Г. Теоретико-методологічне забезпечення сучасного менеджменту. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку*. 2021. №25. С. 4-15

8. Лівінський А.І. Органічне виробництво як пріоритетна складова сталого розвитку аграрного сектору України. *Економічний вісник Причорномор'я*. Одеса. ОДАУ. 2022. №3. С. 47-55
<https://ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/35/32>

9. Ірина Віталіївна Макалюк, Тетяна Олександрівна Кашпуренко, Максим Олександрович Баранніков. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-49-7

10. О. А. Галич. Стратегічний менеджмент агропродовольчої сфери в умовах воєнного стану. *Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (27 вересня 2024 р.)*, том 1. Полтава : ПДАУ, 2024.

11. П. Ф. Кулинич. The State Agrarian Register as a public platform for the modernization of Ukraine's agricultural development in the 21st century: improvement of the legal framework. *Almanac of Law*. 2024. № 15, с. 56-65. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-56-65.

12. Віктор Томчук, Інна Капула. Вплив особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств на формування обліково-аналітичної інформації. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск № 54. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-54-25.

13. О. І. Лема, О.А. Матковський, О.Р. Коваль, І.В. Сярий. Сталий розвиток аграрних підприємств в Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку . № 2 (9), 2023 С. 289-296

14. Marketing management system of agricultural enterprises (Potapiuk I., 2023). *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, Том 8, № 3, с. 360-364. DOI: 10.36887/2415-8453/2023 3-56.

15. Strategic Formation of Agricultural Market Clusters in Ukraine: Emerging as a Global Player (Sitnicki M.W., Kurinskyi D., Pimenowa O. та ін., 2024). *Sustainability*, Том 16, № 21, артикул 9430. DOI: 10.3390/su16219430

10. ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Верховна Рада України URL: www.rada.gov.ua

2. Кабінет Міністрів України URL: www.kmu.gov.ua

3. Нормативні акти України URL: www.nau.kiev.ua

4. Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького URL: <http://www.odnb.odessa.ua/>

5. Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського - адрес пошукової сторінки реферативних матеріалів URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>